

TESTÜNK KULTÚRÁJA (1988/3)

„MIÉRT NÉZED A KEZEM?”

Aki kérdez: fiatal (vagy középkorú) nő. A válaszhoz figyelembe kell venni a kérdés hangnemét (a dühöt, a lemondást, a kihívást); a kontextust (például: a beszélgetőpartnerhez fűződő viszonyt); azt, hogy van—e a kézen különleges nézniező (seb, deformálódás). Mozgósítani kell mindazt a tudást, mely arra vonatkozik, hogy a kérdező az eddigi interakciókban miként értékelt a kezéről, a kéz ápoltságáról, szépségéről elhangzott ilyen vagy olyan véleményeket. Azaz: „nagyjából” tudni kell, hogy mit tud ő a saját kezéről, s az ő tudásába hogyan illeszkedik az, hogy én nézhetem — s milyen hátsó szándékkal, értékelő gondolatokkal nézhetem - a kezét (de írhatnám: lábát, orrát, szemét, ajkait...).

Ebben az esetben is, mint annyi más mindennapi találkozáskor, ha a figyelem egy bizonyos testrésze irányul, akkor a testrész „tulajdonosa” jól láthatóan magatartást változtat. Megfigyelhető és behatárolható, hogy az illető milyen viselkedésbeli mintákat, sztereotípiákat használ a helyzet megoldására — vagy általánosabb érvényű megfogalmazásban; a támadó inger elhelyezésére.

Testünket életünk folyamán, gyerek— s főleg serdülőkorban fokozatosan fedezzük fel. Kezdjük értékelné, a többiekhez viszonyítani, szeretni vagy utálni, azaz a szó teljes értelmében használni. Hozzászokunk a nyilvánosság előtti „szerepléshez”. A találkozások, együttlétek, a napi beszélgetés, ügyintézés első pillanataiban vagy köztes perceiben „jól megnézzük magunknak” partnerünk arcát, alakját, kezét — azaz, tulajdonképpen azt a módot, ahogy számunkra ezeket megmutatja. Ennek nem sok köze van ahhoz, hogy mi, pillanatnyi interakciós partnerek, mit is látunk meg, mit is fedezünk fel rajta. Ez attól függ, ki hogyan birkózott meg a testrészele, s annak a nyilvánosságban megmutatkozó jellegéről kialakult elképzeléseivel, képeivel. „Utálsz?” „Ugye tetszik?” — kérdezhetsz két ugyanolyan formájú, gondozottságú kéznek a megmutatási módokat (paradigmákat) különbözőképpen használó gazdája. A viszonyulások nagy része nem verbális módon zajlik. A kézre tevődő, ott rögzülő tekintetet felfedezve, a reakciók szemmel láthatóak: a kéz „szép” tartásba merevül, táská mögé, zsebbe rejtőzik, „elegáns” mozgásokba (magyarázó gesztikulálás, cigarettára gyújtás) kezd.

A filozófiai antropológia tárgykörében jól ismert az eddigiek során az empiria felől közelített jelenség. Mihail Mihajlovics Bahtyin Beszédelméleti jegyzeteiben foglalkozik az ember „önmagáról kialakított képének” problémájával. Nagyon is heterogénnek fogja fel ezt a képet — a primitív önértékelés és a bonyolult öntudat az a minimum és maximum, mely keretbe foglalja az ént, s amely számos eltérő reagálást termel, illetve megenged. Tulajdonképpen arról lehet beszélni, hogy az öntudat történelmi fejlődésen megy át, újra és újraértékelődik. Mindez a gondolkodás fejlődésében nyomon követhető. Az egyszeri, egyedi én—élmények, érzetek sokaságát regisztrálja — de már ez a regisztrálás is, s még inkább feldolgozásuk, megértésük a mások előtt, másokkal való szüntelen dialógusban, az ő számukra is történik. A gondolkodás egységesítő, normatív: megteremti az éntől, a másiktól független, egységes emberi világot. Az én számára ez a standardizálási, modellkövetési forma azt jelenti, hogy elrejtőzik a másikba, a vele párbeszédben állóba; figyelembe veszi a

mások sorozatát, azaz másokat, és szükségszerűen álcázza/feladja énjét!. Ez úgy történik - többek között - , hogy bonyolult szerephálók építésébe kezd: kiépíti az önmaga számára való ént; a mások számára való ént; az én számára való másikat. Mindegyikhez kialakítja — azaz az adottból, hallott—látottból átveszi, kiválogatja — a viselkedési és beszédformákat; helyzetek szerint feltölti, változtatja a szerepeket.

A mindennapi létstratégiák: a három viszonyuláskategória, és a közöttük kialakult viszonyhálózat építése és működtetése. Ebbe a gondolatmenetbe illesztve nem meglepő a kijelentés, hogy van „önmagam számára való kezem” és „mások számára való kezem”. Fájdalomérzet, baleset, vagy egyszerűen valami apróság, ami a kezemre tereli a figyelmet, akkor, ha a másik se fizikailag, se gondolatban nincs jelen, előhív egy gondokodási—viselkedési sort, paradigmát: felszisszenek, grimaszokat vágok, a sebet nézegetem, káromkodásokat harapok el. Ha csak gondolatban is feltűnik a másik — akkor már paradigmát változtatok: keresgélek a szavak, esetleg káromkodások között, elfordulok vagy odafordulok (tehát az egész „irányultságom” átalakul). A paradigma aszerint változhat, hogy ki a másik, s milyen a hozzá fűződő viszonyom; az én számomra milyen a másik; és milyen a kontextus stb.

A kulturális helyzetek behatárolják a lehetséges paradigmasorok számát. Elvileg egy emberi egyed születés után bármelyik emberi kultúrába belenevelődhet; — gyakorlatilag a leghetőségesebb színész sem futhatja végig a kultúrájának azokat az elsajátítási útjait, melyek egy általa játszott szereppel való teljes azonosulását jelentenék, azaz nem lehetséges számára, hogy szerepe önmaga számára való énné is váljék.

Ahogy a címben feltett kérdésre viselkedve válaszolunk; az sajátos személyiségjegyeket hordoz. Akárcsak bőrünk, ujjlenyomatunk. Csakhogy ebben az esetben kulturális személyiségjegyekről, kultúrában—való—létünk jeleiről van szó.

Gagy József

A TÁNC: MOZGÁS ÉS KÖZLÉS

„Az emberek mozognak és mozgási közösségekhez tartoznak, éppúgy mint ahogy beszélnek és beszédközösségekhez tartoznak... kinetikus 'nyelvek', és 'nyelvjárások' léteznek, melyet a kultúra tagjai megtanulnak, éppúgy mint a beszédet, és amelyek éppúgy oszlanak meg, mint a beszéd, nyelvekre és dialektusokra.”

Ray Birdwhistell

Az emberi test elválaszthatatlan azoktól a mozgásoktól, melyeket folyamatosan végez, mint ahogyan hozzátartozik az a közvetlen tér is, amelyet eközben kitölt. A testmozgásokban, testünk hordozási módjában, tartásunkban felfedezhetők belső organikus működéseink, érzelmeink, szándékaink, önmagunkhoz és másokhoz való viszonyunk. Ezért amikor az emberi test szociális vonatkozásainak kutatásába kezdünk, mindig a kinezika, a proxemika, a taktilis viselkedés kutatása során felhalmozott ismereteket is segítségül kell hívunk.

Úgy tűnik, napjainkban a „testkultusz” reneszánszát éljük. Ezt a kijelentést igazolják a divatbemutatók, szépségversenyek, az emberi test ápolásával foglalkozó sokféle foglala-

tosság, és nem utolsósorban a test és a mozgás megjelenítése színpadon, filmen. Ma már szakemberek egész serege foglalatosskodik a test tulajdonságainak kimunkálásával, ápolásával, formában tartásával és a magamutogatás szabályainak betartását is szakemberek ellenőrzik. Ezzel párhuzamosan a testhasználat hagyományos modelljei is megváltoztak vagy legalábbis felbomlottak, a művészi vagy sporttevékenységekben éppen úgy, mint a hétköznapiakban.

A régebbi antropológiai és összehasonlító tanulmányok jó elméleti alapot hoztak létre a testnek és mozgásainak vizsgálata számára, de alkalmazhatóságuk ritkán terjed túl a primitív társadalmakon. Feltérképezték számos törzsi társadalom jellemző testhasználati és kinezikai szokásait, a testtel kapcsolatos hiedelmeket és rituálékat, miközben azt is kimutatták, hogy egy—egy közösségen belül a testi tulajdonságok és mozgások nemcsak kategorizáló tényezők (mint például a stigmák), hanem szervezik és kontrollálják is a társadalmi kölcsönhatásokat. Olyan testi tulajdonságok, mint fizikai erő, gyorsaság, magasság stb. meghatározhatják az egyes csoporttagok státusát, elsősorban a primitív közösségekben.

A fenomenológiai irányzat figyelmét elsősorban a saját testünk „megélésére” fordította, számára az emberi test érzelmek és jelentések forrása, benyomást keltő érzékeny tárgyság. A két irányzat összeolvastását a pszichofiziológiai és szociál—pszichológiai kutatások kísérelték meg akkor, amikor úgy tekintik a testet és mozgásait, mint tárgyi, szimbolikus és funkcionális összetevők egybeolvadását egy sajátosan felépített organizmusban.

Az emberi test szociális észlelésével és a testmozgások gyakorlatával kapcsolatos vizsgálatok — véleményünk szerint — elvezetnek a nem verbális kommunikáció antropológiájához és etológiájához. Ezt az újabb szemléletváltást szeretnénk az alábbiakban a tánc antropológiai jegyeinek kiemelésével röviden bemutatni.

A táncban talán a legvilágosabban kimutatható a testhasználat és a mozgás egysége és kommunikációs háttere, miközben kultúrtörténeti jelentősége sem elhanyagolható.

A tánc, mint kinezikus viselkedés mozgás—szótárral — szintaktikával és szemantikával — rendelkezik, értelmét pedig a mozgások viszonyaiból, kapcsolódásaiból nyeri. A táncban a testtartás és a mozgás kettős értelemben is „beszédese” azaz nyelvszerű. Egyrészt a nézők és a táncosok viszonylatában mint a társadalmi szabályok közvetítője jelenik meg, mint érthető és legitimizált társadalmi termék bontakozik ki. Ebben a vonatkozásban a tánc olyan testmozgások összessége, melyek esztétikai értékkel bírnak, különböznek a megszozott motorikus tevékenységektől, ritualizáltak, ritmikusak, résztvevői kulturálisan motíváltak.

A kívülálló számára a tánc nyelve elsősorban a táncosokról mond valamit, akik akarla—akaratlan engedelmeskednek azoknak a szociális szabályoknak, melyek a táncot irányítják. Aki eljár valamilyen alkalmi táncot, azt valamilyen kategorizációs hálóba fogják a kívülálló (rítustáncok, menyasszonyi tánc stb.).

A résztvevők szempontjából a tánc sajátos tartalmak közvetítője, a táncos táncával közöl, miközben megéli a szabályok működtetésének örömet, működteti és beéli a szociális ellenőrzés alatt álló normákat. Ilyen értelemben a tánc idiolektusaiban, individuális változatokban valósul meg. A tánc egészében kommunikatív cselekvés, „mozgó szöveg” vagy „testnyelv”, mely gyakran képes olyan tartalmakat kifejezni, melyeket szavakkal nem lehet.

Bár a tánc szabványosult testmozgások sorozata, mégsem érezzük úgy, hogy csupán szabálykövető tevékenység, hanem azt is észrevesszük, hogy egyben szabályalkotás is, mely a beélés módja által termeli a modelleket, főként, ha a sokkal kötetlenebb (poszt)modern

táncokat vesszük figyelembe. Itt a hangsúly nem is annyira a már kialakult modellek követésén és továbbélésén van, hanem sokkal inkább a „jól érezd magad saját bőrödben” ideáljára került. A kompetencia elsősorban az egyedi változatok létrehozását feltételezi, mely aztán elindulhat az intézményesülés útján, és közösségszervező funkciót tölthet be. A társasági táncok szinte mindig valamilyen hosszabb—rövidebb ideig fennmaradó közösséget termelnek ki, melynek összetartó ereje a test és a kinetikus viselkedés azonos nyelvében rejlik.

A kommunikációs modell alkalmazásával képesek vagyunk feltárni az emberi test használatának szabályszerűségét, és ez önmagában igen beszédes lehet olyan emberi tulajdonságok felszínre hozatalában is, melyeknek látszólag kevés közük van a „maga—viseléshez”, a testhordozáshoz vagy a mozgások rendjéhez.

Magyari Nándor László